

CUMHURİYETİN İKİNCİ MUHALİF PARTİSİ SCF’NİN ESKİŞEHİR’DE TEŞKİLATLANMASI VE ESKİŞEHİR’DE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

(THE FOUNDATION OF THE SECOND OPPOSITION PARTY OF THE
REPUBLIC IN ESKİŞEHİR AND MUNICIPALITY
ELECTIONS IN ESKİŞEHİR IN 1930)

Doç.Dr. İhsan Sabri BALKAYA*

ÖZET

12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası Kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci muhalif partisidir. Ülke genelinde çok büyük bir ilgi görmüştür. Kurucusu Ali Fethi Okyar’a Türkiye’nin her tarafından mektup ve telgraflar gönderilmiştir. Bu ilgi SCF’nin kısa sürede Türkiye’de teşkilatlanmasını sağlamıştır. Eskişehir de benzer ilgiyi göstermiştir ve SCF’nin kısa sürede teşkilatlandığı şehirlerden biri olmuştur. Bu çalışmada Eskişehir’de ve kazalarında SCF’nin nasıl ve kimler tarafından kurulduğu arşiv belgelerine dayanarak ele alınmıştır. Türkiye’de 1930’un Eylül ayında belediye seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlere ilk defa iki parti katılmıştır. SCF ve Halk Fırkası arasında geçen bu seçim çok tartışmalı olmuştur. Eskişehir’de belediye seçimlerinin nasıl cereyan ettiği arşiv belgelerine dayanarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1930 belediye seçimleri, Ali Fethi Okyar.

* Doç.Dr. ,Atatürk Üniversitesi KKEF İlköğretim Blm. Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Free Republican Party was founded on August 12, 1930. It is the second opposition party in Republic of Turkey. It drew a great interest across the country. Its founder Ali Fethi Okyar received letters and telegrams from all over Turkey. This great interest led to the SCF to be organized in Turkey very quickly. Eskişehir also paid a similar attention and it became one of the cities in which SCF were organized in a short time. In this study, how and by whom SCF was founded in Eskişehir and its towns is discussed on the basis of archival documents. Municipal elections were held in Turkey in September 1930. Two different parties participated in the elections for the first time. The election between SCF and People's Party was a controversial one. How the elections in Eskişehir were held is discussed on the archives.

Key Words: Eskişehir, Free Republican Party, 1930 municipal elections, Ali Fethi Okyar.

GİRİŞ

1922'den 1930 yılına uzanan zaman dilimi Türkiye açısından değerlendirildiğinde; yaklaşık sekiz yıllık zaman diliminde, yeni bir devletin kuruluş ve inşa sürecinde köklü değişim ve devrimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Başlayan bu inşanın 1930 ve sonrası içinde planlı bir şekilde devam ettirildiği gerçeği ortadır.

1-2 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması ile başlayan, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulması, Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması ile devam eden siyasî alandaki devrimlerle yeni kurulan Türk devletinin demokratik bir cumhuriyet olmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Devletin yönetim anlayışı ve rejimi, yapılan anayasal değişikliklerle hukukî bir zemine oturtulmuştur. Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti hedefinde sosyal, kültürel, eğitim ve öğretim, sanayi ve ekonomi, ticarî ve ziraî, ulaşım ve bayındırlık, bireysel hak ve özgürlükler, özellikle hukuk alanında bir seri devrim ve düzenlemeler yapılmıştır.

Mustafa Kemal demokratik bir cumhuriyetin ya da demokrasinin en önemli göstergesi olan siyasî partilerin kurulması konusunda hassasiyetini göstermiştir. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasî partisini bizzat kendisi kurmuştur. Bütünüyle Türk halkını hiç bir dil, din ve ırk ayrımı yapmadan kucaklayan bir parti amaçladığı içindir ki adını Halk Fırkası olarak belirlemiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden önce Halk Fırkası'nın kurulması Mustafa Kemal'in demokrasiye olan inancını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

İkinci Dönem TBMM içerisinde; cumhuriyetin ilanından sonra İsmet İnönü başbakanlığında kurulan Halk Fırkası Hükümetinin bir yıllık icraatları ve faaliyetleri konusunda memnun olmayan bir grup vekil harekete geçmiştir. Devrimler ve değişimler konusunda farklı düşünen ve Mustafa Kemal'inde yakın arkadaşları olan bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalif partisini kurmuşlardır. 17 Kasım 1924'de Kazım Karabekir'in başkanlığında; Ali Fuat Cebesoy, Dr. Adnan Adıvar, Rauf Orbay ve Refet Bele'nin yönetiminde yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Muhalif partinin hükümet icraatlarını eleştirmesi, anayasal değişikliklerin aceleye getirilmemesi ve milletten izin alınmadan yapılmaması fikri, yerinden yönetimi savunması, dini inançlara saygılı bir parti olduğu vurgusu hükümetin dikkatini çektiği gibi halkında devrimler karşısında olumsuz tavrına bir ümit olmuştur. Yeni bir düzen ve rejimin daha ilk adımları atılırken böylesi bir muhalefet havası yaşanırken, diğer taraftan 13 Şubat 1925'de doğu ve güneydoğuyu kapsayan kısa sürede geniş bir alan yayılmış, yeni devlet

düzenini ve varlığını tehdit eder bir hal alan Şeyh Said İsyanı çıkmıştır. Bu isyanın bastırılması için her türlü tedbir alınmış, isyancılar yakalanarak İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmış ve idam edilmiştir. Bu ortamdan Terakkiperver Parti'de nasibini almış ve mahkeme kararıyla 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır¹.

Demokrasinin vazgeçilmezlerinden biri muhalefettir ve muhalefetsiz demokrasi olmaz. Türkiye Cumhuriyeti bu havayı çok erken yakalamış olmasına karşın çok da erken kaybetmiştir. Bu gelişmelerin sebeplerini ortaya koymak başka bir çalışma konusunu gerekli kıldığı için kısa ve öz şekliyle ifade edilmeye çalışılmıştır.

1925'ten sonra 1930 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisinden başka bir siyasi parti kurulmamıştır. Kasım 1924 ile Haziran 1925 arasındaki TCF'nin yedi aylık varlığı çıkarılırsa, Türkiye 1923'den 1930 yılına uzanan zaman diliminde altı yıl yedi ay tek parti iktidarı tarafından yönetilmiştir. Fakat devlet Rusya, İtalya hatta Almanya'da olduğu gibi tek partinin kontrolünde değil, parti devletin kontrolünde olmuştur. Bu sürede Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş ve inşası için yapılanların tamamı Atatürk'ün önderliğinde CHP iktidarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

1930 yılı hem Türkiye açısından hem de dünya devletleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1929 yılında ABD'de başlayıp bütün bir dünyayı etkisi altına alan büyük dünya ekonomik krizi yaşanmıştır. Bu kriz dünya devletlerinin ekonomisini çok olumsuz etkilemiştir. Her devletin kendi ekonomik gücüne göre yaşadığı sıkıntı ekonomik politikaları değiştirdiği gibi siyasî olarak da politik değişimlere sebep olmuştur. Liberal ekonomik anlayış yerini devletçi ekonomik anlayışa bırakırken, devletlerin yönetimlerinde tek adamlar hem iç hem de ve dış politikayı belirleyici rol oynamaya başlamışlardır. Dünyada otoriterleşme başlamıştır.

Türkiye de dünyadaki yaşanan bu ekonomik krizden en fazla etkilenen devletlerden biri olmuştur. Ekonomi politikası devletleşirken, siyasî rejim demokratikleşme eğilimi içerisine girmiştir. Çünkü Atatürk'ün kafasında, hedefinde batı gibi olmak vardı. Ama hangi batı? Almanya ve İtalya'yı örnek alan değil, İngiltere modeli örnek alındığından demokrasi ile sonuçlanmış bir gelecek gerçekleşmiştir².

¹ Dursun Ali Akbulut, Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri ve İnkılâba Karşı Tepkiler, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.45-56.

- Bu konularda daha geniş bilgi için; Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992. İhsan Ş. Kaymaz, Şeyh Said Ayaklanmasında İngiliz Parmağı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

² Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 249-250.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalif partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Mustafa Kemal'in en yakın ve akıl arkadaşı olarak kabul ettiği Ali Fethi Okyar bu partinin kurucu lideridir. Ali Fethi Bey Paris Büyük Elçisi olarak yıllık iznini kullanmak için Türkiye'ye geldiğinde bir siyasî parti kurma teklifiyle karşılaşmıştır. Ali Fethi Bey parti kurma teklifini Mustafa Kemal'i Yalova'ya ziyarete gittiğinde almıştır. Mustafa Kemal devlet kurucu lideri olarak kendisinin dış dünyada bir diktatör olarak görüldüğünün farkındadır. Bundan rahatsızdır ve kesinlikle böyle anılmak yad edilmek istememektedir. Onun için Avrupa'da nasıl algılandığının en yakın şahidi olan Ali Fethi Bey ile yapmış olduğu görüşmeler ve analizler neticesinde ona Serbest Cumhuriyet Fırka'yı kurdurmuştur³.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında ki amaç sadece batı dünyasında ki otoriter tek adamlık, diktatörlük algısını yıkmak değil, altı buçuk yıllık CHF iktidarının ekonomik, toplumsal politikaları ile doğan ve dünya krizi ile zirveye çıkan sorunlara çözüm üretmek te olmuştur. Dünya ekonomi krizi sonucu sanayi ürünlerinin fiyatındaki aşırı artışa karşı tarım ürünlerinin fiyatları dibe vurmuş; Türk çiftçisini, tarım ve ziraat üreticisini, tüccarı iflasa sürüklemiştir. Kısaca üretici, tüketici, işçi, tüccar ve ihracatçı sınıfı yani bütün bir halk ekonomik dar boğaz içerisine girmiştir. Bu gelişmelerle beraber yatırımların da sebep olduğu vergi yükü artan halk, işçi sınıfının maaş ve sigorta sorunları, siyasi kayırma ve rüşvet olaylarının yaşanması ile beraber iktidara karşı ciddi bir tepkiyi doğurmuştur. Bu olumsuz gelişmelerden yapılan devrimler ve değişimlerde nasibini almıştır. Bir de TBMM'de CHF'nin her istediği planı ve programı hiç bir muhalefet ve eleştiriyile karşılaşmadan geçirmesi ve uygulaması, sorunların artmasında etkili olmuştur⁴. Denetimsiz ve eleştirisiz bir meclis yapısı oluşmuştur.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için;, Ali Fethi Okyar, Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?, İstanbul 1987. Osman Okyar - Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997. İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

⁴ Murat Koraltürk (yay.hazır), Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları- Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi, I.cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2007, s. 28-31, 267-270.

Lord Kınross, (Çev. Necdet Sander) Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Kasım 2007, s. 518-519.

- Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Liberal Republican Party As A Political Opposition Experiment*, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr> Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2010, s.27.

1930'da hakim olan bu şartlar ve ortam içerisinde SCF kurulmuştur. SCF'nin kuruluşundan yukarıda en öz şekliyle sıralanan sorunların çözüme kavuşturulacağı ümit edilmiştir. SCF'nin kuruluşu İstanbul basını başta olmak üzere ülke genelindeki basının ve halkın gündemine oturmuştur. SCF ve lideri Ali Fethi Bey halk tarafından bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Ülkenin her tarafından; vilayetler, kasabalar, nahiye ve köylerden insanlar mektuplar, telgraflar göndererek memnuniyetini dile getirmiştir. İktidar başta olmak üzere SCF kurucuları bile böylesine bir coşku ve heyecanı hiç hesaba katmamışlardır.

İktidar hesaba katmadığı bu ilgi ve gelişmeleri yakından takip etmek için hemen harekete geçmiştir. İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya valilere gönderdiği talimatla SCF'nin illerde kuruluşu ve kimlerin yönetimde görev aldığı konusunda ciddi bir takip ve bilgi istemiştir. Aynı zamanda CHF Genel Sekreterliğini de harekete geçirerek onlarında parti olarak aynı anlayışla hareket etmeleri istenmiştir. CHF Genel Sekreteri Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan'a, o da CHF Genel Müfettişine ve genel müfettiş de il parti müfettişlerine gönderdiği talimatla; illerde SCF'nin kimler tarafından kurulduğu, üye olan insanların laik ve cumhuriyetçi olup olmadığı ve bilhassa CHF'den ayrılıp SCF'ye geçenlerin gizli bir şekilde bildirilmesi istenmiştir. Böylece daha yeni kurulan muhalefet partisi ve mensupları takibe alınmış, genel merkeze raporlar ve bilgiler gönderilmiştir. SCF bu ortam ve anlayış içerisinde teşkilatlanma çalışmalarını yapmıştır⁵.

ESKİŞEHİR'DE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN TEŞKİLATLANMASI

Türkiye'nin her bir vilayetinde partinin teşkilatlanması ve kurulması için gelen yoğun talep ve istek Eskişehir'den de gelmiştir. SCF kurucuları vilayetlerde parti teşkilatının kuruluşlarını ya o şehirden tanıdıkları güvendikleri samimi insanlara havale etmişlerdir ya da SCF'ye katılan milletvekilleri aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihlerde Eskişehir TBMM'de aşağıda isimleri yazılı olan dört vekil tarafından temsil edilmektedir:

- 1- Ali Ulvi Bey
- 2- Doktor İsmail Besim Paşa
- 3- Emin Bey
- 4- Sait Bey

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Katalog Numarası, 490.01. 435.1804.2.

Bu milletvekillerinden Emin Bey hariç diğerleri ölmüştür⁶. Bu durumda Emin Bey'de SCF'ye katılmadığı için olsa gerek Eskişehir SCF teşkilatlanma görevi Niğde Mebusu Ali Galip Beye verilmiştir.

Eskişehir SCF teşkilatlanması ile ilgili ilk belge 18 Eylül 1930 tarihli telgraftır. Bu telgraf Ali Galip Bey tarafından İstanbul'a Ali Fethi Beye gönderilmiştir. Niğde Mebusu Ali Galip Bey gönderdiği telgrafta;

*“ Şehir vilayet ocağı bugün teşekkül ve mübaşret(işe başlama) etti. Bugün Konya'ya hareket ediyorum ”*⁷.

Bu telgraftan anlaşılmaktadır ki Eylül ayı başlarında Eskişehir'de parti kurma girişimleri başlamış olmalı. Yaklaşık 15 gün süren çalışmalar sonunda Eskişehir SCF teşkilatı kurulmuş ve hemen çalışmalara başlamıştır.

Eskişehir SCF teşkilatının kuruluşunda kimlerin görev aldığını yine Ali Galip Beyin 19 Eylül 1930 tarihli, Ali Fethi Bey'e gönderdiği daha fazla teferruatlı bilgi içeren mektubundan öğrenmek mümkündür. Mehmet Ali Bey yönetimde görev alan herkesin tanınmış kişiler olduğunu, özellikle başkanlık görevine seçilen Mehmet Ali Beyin herkesin ve Eskişehir'in tanıdığı bir tüccar olduğunu özellikle vurgulamıştır. 19 Eylül 1930 tarihli bu belgede Eskişehir SCF yönetimi şöyledir;

“Eskişehir Vilâyeti Ocağını teşkil eden zevâtın isimleri

- 1- Mehmed Ali Beg (Tüccar) **Reis**
- 2- Doktor Yakub Said Beg **A'zâ**
- 3- Diş tabibi Râtıb Adil Beg **Kâtip**
- 4- Horoz oğlu Tevfik Beg **Muhasebeci**
- 5- Tüccardan ve erbâbı ziraatdan Hacı Edhembegzâde Raif Beg
- 6- “ “ “ “ Cemil Beg
- 7- Fotoğrafçı Kemâl Beg
- 8- Tüccardan Hacı Hafizzade Cemal Beg”⁸.

⁶ BCA, Katalog Numarası: 490.01.435.1804.2.

TBMM Esami Defteri Devre 3 İctima 4, TBMM matbaası, 1930 Ankara.

⁷ Ali Fethi Okyar Özel arşivinden, 18 Eylül 1930 tarihli telgraf.

⁸ 19 Eylül 1930 tarihli Niğde Mebusu Ali Galip Beyin Ali Fethi Beye gönderdiği mektup.

Yukarıdaki yönetim listesi parti teşkilat yasası açısından incelendiğinde, vilayet yönetiminin bir kişi noksan olduğu görülmektedir. Yönetimin dokuz kişi olması gerekirken sekiz kişi olmasının çok özel bir sebebi varsa oda, partinin fikir ve prensiplerini benimsemiş birinin bulunamamış olması olabilir. En zayıf ihtimal ise unutulmuş olabilir. Bu sekiz kişilik yönetimde dikkat çeken bir durumda Parti tüzüğüne aykırı olmamasına rağmen, iki kardeşin Remzi ve Cemil Beyin yönetimde yer almış olmasıdır. Büyük bir ihtimal iki kardeş Eskişehir’de sevilen, saygın insanlar olmasından kaynaklanmış olabilir.

SCF Eskişehir yönetimi eğitim ve öğretim seviyesi bakımından değerlendirildiğinde, 1930 yılı şartlarına göre gayet iyi eğitilmiş insanların yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yönetimdekilerin iş ve meslekleri dikkate alındığında ziraat ve tüccarlar çoğunluktadır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizin ve hükümet politikalarının bunda etkili olduğu söylenebilir. Doktorundan fotoğrafçısına uzanan geniş tabanlı bir toplumsal temsilin hedeflendiği de ayrıca dikkat çekmektedir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel Merkezinin hassasiyetlerinden biri de parti teşkilatları için hazırladığı mühürler olmuştur. Ülke genelinde düzen ve disiplini sağlamak amacıyla böyle bir tedbir alınmıştır. Eskişehir içinde aynı hassasiyet gösterilmiştir. 20 Eylül 1930 tarihli SCF genel merkezinden gönderilen yazıda; vilayet ve kazalar için dört adet mührün posta ile gönderildiği bildirilmiştir. Bundan sonraki yazışmalarda gönderilen bu yuvarlak mühürler kullanılmıştır⁹. Mühürlerin ortasında “*Serbest Cumhuriyet Fırkası 1930*” ve dış halkasında “*Eskişehir Vilayet Ocağı*” yazısı ve “*ay yıldız*” yer almıştır.

Eskişehir’de SCF teşkilatı kurulup çalışmalarına başladıktan sonra, genel merkezle yapılan yazışmalarda öne çıkan bir konuda para isteme meselesidir. Yazışmalardan anlaşılmaktadır ki Eskişehir yönetimi parti için yer kiralanması, parti binasının mefruşatı, kırtasiye ve diğer ihtiyaçlar için genel merkezden para istemiştir. Yönetimde görev alan insanların doktor, tüccar ve ziraatçı oldukları düşünülürse ısrarla para istemeleri düşündürücüdür. SCF Genel Merkezi de Eskişehir SCF parti teşkilatına 300 lira göndererek bu sorunu çözmüştür¹⁰.

⁹ 20 Eylül 1930 tarihli SCF genel merkezinden Eskişehir SCF İl Başkanlığına gönderilen yazı.

¹⁰ 23 Eylül, 1/ 10/ 11/ 13 Ekim 1930 tarihli Eskişehir SCF İl Başkanlığı ile SCF Genel Merkezi arasında yapılan karşılıklı yazışmalar.,

Yaklaşık bir aydır kurulmuş olan Eskişehir parti teşkilatı ile lider Ali Fethi Bey arasında önemli bir tartışmanın başladığı görülmektedir. Ali Fethi Bey Eskişehir SCF yönetiminden Kemal Beyin çıkarılmasını istemektedir. İl başkanı Mehmet Ali Bey de 22 Ekim 1930 tarihli yazısında; Kemal Beyin en fedakar ve faal üyelerden olduğu, kendisinin vatanperverliğinden genel merkezin şüphe etmediği halde hiç bir sebep yokken yönetimden çıkarılmasının doğru olmadığını, eğer çıkarılırsa parti teşkilatının gücünün artmayacağını tersine zayıflayacağını bildirmiştir. Devamında eğer Kemal Beyin yönetimden çıkarılması kendilerince mutlaka isteniyorsa sebeplerinin İl Başkanlığına ve Kemal Beye bildirilmesini istemiştir¹¹. Ali Fethi Bey 25 Ekim tarihli verdiği cevapta; kendisinin 25 Ekim itibariyle Ankara'ya hareket edeceğinden ilgili konuya Ankara'dan cevap verileceğini bildirmiştir.¹²

Yukarıdaki yazışmanın sonucunun ne olduğu bir bakıma hiç de önemli değil. Önemli olan Eskişehir İl Başkanı Mehmet Ali Beyin genel başkana karşı tutumudur, duruşudur. Parti yönetiminde görev alan bir arkadaşının hiç bir sebep kendisine açık olarak bildirilmeden alınma isteğini doğru bulmamıştır. Ayrıca yönetimdeki arkadaşını genel başkana karşı çok haklı gerekçeler sunarak savunmuştur. Ankara'dan nasıl bir açıklama geldiğine dair herhangi bir belgeye ulaşamadığı için, Ali Fethi Beyin Kemal Beyle ilgili nasıl bir sebep yazdığı bilinmiyor. SCF lideri ve kurucuları Millî Mücadeleye karşı olumsuz tutum gösterenlerin partilerinde yer almalarına kesinlikle karşı olduklarından ancak böyle bir sebep göstermişler haklı bir gerekçe ile Kemal Bey yönetimden uzaklaştırılmış olabilir. Yada hiç cevap yazılmamış konu kapatılmışta olabilir. Bu durum günümüz siyasetçileri dikkate alındığında hangi il başkanı hangi genel başkana karşı böyle bir onurlu duruş sergileyebilir? Ne yazık ki bu soruya ticaret ve siyasetin bu kadar iç içe geçtiği Türkiye'de çok kolay cevap verilemiyor. Ama her ne olursa olsun önemli olan, genel başkanda olsa doğruyu ve hakkı savunma erdemliliğini göstermektir.

Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir SCF il teşkilatı da yapmış olduğu faaliyetleri bir rapor halinde SCF Genel Merkezine sunmuştur. 7 Ekim 1930 tarihli Eskişehir SCF İl Başkanı Mehmet Ali imzalı ve mühürlü rapora göre 19 günde yapılanlar ve gelişmeler şöyle sıralanmıştır;

¹¹ 22 Ekim 1930 tarihli Eskişehir İl başkanı Mehmet Ali Beyin, SCF lideri Ali Fethi Beye gönderdiği yazı.

¹² 25 Ekim 1930 tarihli Ali Fethi Beyin Eskişehir SCF il başkanlığına gönderdiği yazı

- 1- Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) üyelerinden Nazmi Bey tarafından tebrik.
- 2- Zeytunzade tarafından şube açılışı hakkında.
- 3- Zeytunzade telgrafın adına başkası tarafından gönderildiğine dair yazı.
- 4- Başüren(Başören!) Türk Maden Şirketi mühendislerinden Kutret(Kudret) Rıza Bey tarafından tebrik ve azalığa kaydı.
- 5- Teyyare Fabrikası mühendisi Neşe(t) Beyin tebriği ve üyeliğe kaydı.
- 6- Avukat Nimetullah ve Cevdet Beylerin üyeliğe kaydı.
- 7- Temyiz Mahkemesi Üçüncü Ceza Reisi Fahrettin Bey tarafından tebrik.
- 8- Avukat Nimetullah Bey tarafından ikinci mektup.
- 9- Horoz oğlu tarafından tebrik ve partiye kaydı.
- 10- D. Yakup, Horoz oğlu Tevfik ve Ratıp Adil Beyler tarafından şubenin bir an önce açılması hakkında.
- 11- Hacı Hafizzade Mehmet Cemal tarafından tebrik ve partiye kaydı hakkında.
- 12- Ratıp Adil Bey tarafından şubenin açılışı hakkında.
- 13- Şekerci Harar oğlu Enver E.(Efendi) tarafından partiye kaydı hakkında.
- 14- Mihaliççık'tan Halis E. tarafından tebrik telgrafı.
- 15- Mihaliççık'tan Halis E. tarafından şubenin bir an önce açılması hakkında.
- 16- Mihaliççık'tan Halis E. tarafından şubenin bir an önce açılması hakkında.
- 17- Sivrihisar'dan sekiz imzalı tebrik telgrafı.
- 18- Sivrihisar Türk Ocağı Başkanı Tacettin Bey tarafından şubenin açılması hakkında.
- 19-Mihaliççık'tan birden çok imzalarla gönderilen tebrik ve şubenin açılması hakkında.
- 20-Sivrihisar'dan Çamzade Mustafa İsmet Bey tarafından üyeliğe kaydı ve kardeşinin milletvekili olması isteği¹³.

Yukarıdaki faaliyet raporundan bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. İlk dikkat çeken durum yargı mensuplarının bir siyasi partinin Eskişehir'de açılışıyla yakından ilgilenmiş olmalarıdır. Devlet memuru olmaları yanı sıra, özellikle tarafsız

¹³ 7 Ekim 1930 tarihli Eskişehir SCF il başkanlığından SCF Genel Merkezine gönderilen rapor.

olması mutlak gerekli olan bir kurumun üyeleri olmaları nedeniyle yaptıkları doğru olmasa gerek. Avukatların üye olması da dikkate alınır, hukukçuların Eskişehir’de SCF’nin kuruluşundan memnun oldukları ve görev alarak aktif bir şekilde hizmet etmek istedikleri görülmektedir.

Bir diğer dikkat çeken husus sadece il merkezinden değil çevre kasaba ve köylerden de tebrik telgraflarının gelmiş olmasıdır. Özellikle Eskişehir’in kazalarından Mihaliçcik ve Sivrihisar’dan SCF’ye karşı yoğun bir ilginin olduğu görülmektedir. Özellikle bu iki kaza sadece Eskişehir’de SCF’nin açılmasını coşkuyla karşılamamışlar aynı zamanda kendi kazalarında da bir an önce parti şubesinin açılmasını istemişlerdir.

Eskişehir’de SCF’nin teşkilatlanmasını hemen hemen toplumun her kesiminden insan istek ve arzu ile karşılamıştır. Daha yirmi gün olmadan başlayan bu yoğunluğu bir diğer taraftan başlayan belediye seçimleri daha da artıracaktır. Eskişehir SCF il yönetimi bir taraftan teşkilatlanma çalışmaları ile uğraşırken diğer taraftan belediye seçimleri çalışmalarını yürütmüştür.

Eskişehir’de SCF’nin kuruluşu ile ilgili bilgiler ise Eskişehir için görevlendirilmiş olan, CHF müfettişleri Kütahya mebusu İbrahim ve Zonguldak mebusu Rağıp Beylerin raporlarına şöyle yansımıştır:

“ Eskişehir Vilâyet merkezinde Serbest Fırka resmen teşekkül etmiş, Faal bir rol oynamış, epeyce dar dağa uyandırmıştır. Esaslı surette propaganda yapmışlar beyannâmeler tap ve neşretmişler, sokaklarda nutuklar irad eylemişlerdir.....

Serbest fırka buradan hararetle davet görmüş, müsait zemin ve makes bulmuştur. Serbest Fırkayı teşkilde dimağ vazifesini Avukatlar ve Hakimler görmüş, ifa etmişlerdir. Gürültüler çıkarmışlardır.. ”¹⁴.

CHF’li milletvekillerinin raporlarında da anlaşılmaktadır ki; SCF’nin kuruluşu diğer vilayetlerde olduğu gibi Eskişehir’de de epeyce ses getirmiştir. Propagandanın etkili bir şekilde, çeşitli el ilanları, duyurular, toplantılar ve konuşmalar vasıtasıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. En önemli tespitlerden biri ise, SCF’nin Eskişehir’de fikri alt yapısını, düşünce olgusunu Avukat ve Hakimlerin inşa ettiği tespittir. Bu tespiti Eskişehir SCF İl Başkanlığının raporunda yer alan bilgilerden de anlamak mümkündür.

¹⁴ BCA, Katalog Numarası: 490.01.724.478.1.

ESKİŞEHİR'İN KAZALARINDA SCF TEŞKİLATLANMASI

Eskişehir ve kazaları ile ilgili tespit ve veriler 1927 nüfus sayımı verileri dikkate alınarak ele alınmıştır. Bu veriler 1935 verileri ile de karşılaştırılmıştır. 1927 yılı nüfus verilerine göre Eskişehir merkez nüfus ise 81.759 olup, kazaları dahil toplam nüfusu 154.332'dir. 1930 vilayet yapılanmasına göre Eskişehir'e bağlı üç kaza mevcuttur. Bu kazalar Mihaliççık, Seyitgazi, Sivrihisar'dır¹⁵.

Eskişehir kazaları içerisinde SCF'nin teşkilatının Seyitgazi'de kurulması ile ilgili ne Ali Fethi Okyar özel arşivinde ne de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde herhangi bir belge ve bilgiye rastlanmamıştır. Ancak SCF Genel Merkezinden Eskişehir SCF İl Başkanlığına gönderilen 20 Eylül 1930 tarihli yazıda dört adet mühür postalandığı bildirilmiştir. Bu belge Seyitgazi'de de SCF'nin kurulduğunu göstermektedir. Fakat yazışmaların hiç bir yerinde Seyitgazi'den söz edilmemektedir. Büyük bir ihtimalle Seyitgazi ile ilgili belgeler kaybolmuş veya henüz ulaşılmamış durumda olabilir. Bu konuda Eskişehir'in yerel gazetesi Sakarya Gazetesi'nde bir bilgi olabilir düşüncesiyle yapılan girişimden de bir sonuç çıkmamıştır. Halen yayın hayatını devam ettiren gazetenin ne yazık ki arşivi bulunmamaktadır. TBMM gazete arşivi bakımından zengin olmasına rağmen orada da gazete mevcut değildir.

MİHALIÇÇIK KAZASI

Mihaliççık kazası 23.431 nüfusu ile Eskişehir'in ikinci büyük kazasıdır¹⁶. Eskişehir SCF İl Başkanlığının hazırlamış olduğu 7 Ekim 1930 tarihli rapordan anlaşılmaktadır ki, Mihaliççık Kazasından hem Eskişehir'de SCF'nin açılmasına ilgi olduğu gibi hem de Mihaliççık'ta SCF teşkilatının bir an önce açılması istenmiştir. Halis Bey ve isimleri geçmeyen birçok şahıs kazalarında SCF'nin kuruluşunu arzu etmişlerdir¹⁷.

Mihaliççık Kazasında SCF parti teşkilatının kuruluşu ile ilgili Ali Fethi Beyin arşivinde, yukarıdaki raporda var olan bilginin ve gönderilen dört mührün dışında başka bir bilgi ve belge yoktur. Ancak iktidar ve partisi tarafından yapılan takip ve inceleme

¹⁵ Umumî Nüfus Tahriri, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 27 Teşrinievvel 1927, Hüsniyat Matbaası, Ankara 1929. s.VIII.

¹⁶ Umumî nüfus tahriri, s. VIII.

¹⁷ 7 Ekim 1930 tarihli Eskişehir SCF il başkanlığından SCF Genel Merkezine gönderilen rapor.

sonunda oluşturulan bilgilere dayalı arşiv belgeleri mevcuttur. CHF Genel Merkezi tarafından Eskişehir’de hem kendi hem SCF parti teşkilatları için yapmış olduğu araştırma sonucu oluşan arşiv belgelerine göre Mihaliççık Kazası SCF teşkilatı aşağıdaki şahıslar tarafından kurulmuştur:

Reis:Hacı Osman Oğlu Hüsni Efendi

Hüsni Efendi Aslan Köylü olup tahminen 45 yaşlarındadır. Yalancı ve fesat ruhlu olduğundan dolayı köy halkının huzurunu bozmuş ve bu yüzden dolayı köyden kovulmuştur. Mihaliççık’a gelip yerleşmiş ve bir zaman sonra imam olmuştur. Kısa bir sonra burada da yalan dolana başlamış ve kaza halkının huzurunu bozmuştur. Şahsiyeti ve kişiliği zayıf, kötü, gizli ve alçakca amaçlar peşinde gezmeyi seven bir insandır.

Aza: Hoca Mehmet Efendi Oğlu Fevzi efendi

Fevzi Efendi yaklaşık 40 yaşında olup, yedek subaylığından Jandarmaya geçmiş ve Nallıhan Jandarma Komutanlığına atanmıştır. İşe başladıktan kısa bir süre sonra olumsuz hareketlerinden dolayı emekliye sevk edilmiştir. Nallıhan’dan Ankara’ya gelerek kayınpederin fabrikasında çalışmaya başlamıştır. Fakat kayınpederi Hacı Hüseyin Bey adına, onun mühür ve imzasını kullanarak 2500 liralık sahte çek düzenlemiştir. Bu olaydan dolayı hakkında dava açılmış, hafif meşrep bir insandır.

Aza: Hacı Hasan Oğlu Ahmet Efendi

Ahmet Efendi 50 yaşında olup, zihniyet olarak muhafazakardır. Daima olumsuz düşünen ve bu yüzden de girdiği her işte başarısız olup iflas etmiştir. Şu an çok kötü bir haldedir.

Aza: Tiryaki oğlu Durmuş Efendi

Durmuş Efendi 35 yaşlarında olup, kanuna aykırı hal ve hareketinden dolayı üç ay evvel Maliye Vergi Kâtipliğinden atılmıştır. Şu anda kilcilik yapmaktadır.

Aza: Aşık Mustafa Oğlu Ramazan Ağa

Ramazan Ağa 50 yaşında olup, daima kötümser ve faizcilik yapan bir tefecidir.

Aza: Avukat Fevzi Efendi

Fevzi Efendi 60 yaşında, Çifteler Sulh Hakimliği yaparken aczinden dolayı görevinden alınmıştır. Gayri memnun bir adamdır.

Aza: Osman Efendi Oğlu Musa Kazım Efendi

Şeriyeye Kâtipliklerinde uzun yıllar bulunmuştur. Şeriyeye teşkilatı kaldırılınca ortada kalmış, hırslı, tamahkar ve muhafazakar bir adamdır.

Aza: Müftüzade Avukat Ahmet Efendi

Ahmet Efendi 50 yaşındadır ve Nüvaptan mezundur. Uzun zaman kadılık yapmıştır. Halk arasındaki huzur ve düzeni bozarak menfaat sağlamayı amaç edinmiş birisidir.

Aza: Süleyman Oğlu Yusuf Efendi

Yusuf Efendi 50 yaşlarında muhafazakar bir Boşnaktır. Her daim menfi düşünür ve yalan söylemeyi kendisine alışkanlık haline getirmiştir.

Aza: Hasan Oğlu Hasan Hüseyin Efendi

Hasan Hüseyin efendi 35 yaşlarında olup, iki sene öncesine kadar Maliye Kâtipliği yaparken kötü hal ve hareketlerinden dolayı soruşturmaya uğrayacağını anladığından istifa etmiştir. Şu anda bakkal işletmektedir¹⁸.

Yukarıda CHF milletvekillerinin raporlarına yansıyan Mihaliççık SCF yöneticilerine ait bilgilerin sadece bir isim tespitine dayalı olmadığı, gayet teferruatlı bilgi ve yorumların yapıldığı görölmektedir. Bu bilgiler ışığında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür:

Yönetim kadrosunun yaş ortalaması bakımından genelde 50 yaşlarında olduğu görölmektedir. Bu durum 1930 şartlarında Mihaliççık SCF yönetiminin yaşlı ve tecrübeli bir ekipten oluştuğu söylenebilir.

En çok öne çıkan unsurlardan biriside bu tecrübeli ekibin zihniyet ve düşünce yapısının muhafazakar olduğudur. Bu muhafazakarlık vurgusu, devrimlere karşı bir zihniyete sahip olmayı amaçlamış olabilir.

Mihaliççık SCF yönetimi için bir diğer en fazla vurgu yapılan özellik ise, yönetimde yer alan insanların tamamına yakınının kötü, yanlış, toplum tarafından kabul görmeyen karakter ve huy sahibi olmalarıdır. Bu yazılanların tamamıyla gerçeği yansıtmadığı, iktidarın kendine rakip gördüğu bir siyasi parti mensupları için tarafgir ve olumsuz yaklaşımlar sergilediği söylenebilir.

¹⁸ BCA, Katalog Numarası: 490.01.286.1149.1.

Dikkat çeken yaklaşımlardan birisi de etnisite vurgusudur. Süleyman oğlu Yusuf Beyin “Boşnak” olduğu özellikle yazılmış gibi. Buradaki Boşnak Yusuf vurgusu, etnik anlamda bir olumsuzluğu hatırlatma niyeti taşımış olabilir.

SCF teşkilat yasasının 13.maddesine göre; kaza teşkilatı başkan, muhasebeci ve biri sekreter yedi asıl üç yedek olmak üzere on kişiden oluşmalıdır. Yukarıda Mihaliççik SCF başkanı Hacı Osman Oğlu Hüsnü Bey olduğu açıkça yazılmış ama diğer ayrıntılara girilmemiştir. Birde yedek üyeler açıkça yazılmamış ama şöyle bir yorum yapılabilir son üç şahsın yedek üye olabileceği ihtimal dahilindedir.

SİVRİHİSAR KAZASI

Sivrihisar kazası 31.463 nüfusu ile Eskişehir'in en büyük kazasıdır ¹⁹ . Sivrihisar'da SCF'nin teşkilatlanın kurulması büyük bir ihtimalle Eskişehir yönetimi oluşup teşkilat çalışmalarına başladıktan hemen sonra başlamıştır. Eskişehir SCF İl Başkanlığının, başkan adına Râtıp imzalı ve mühürlü gönderdiği yazıda Sivrihisar SCF yönetimi hakkında şu bilgi verilmiştir;

“ Sivrihisar Kazası Ocağı aşağıdaki isimleri yazılı zevattan teşekkül etmiştir

Reis: Çamzade Mustafa İsmet Bey

Kâtip: Dava Vekili Habip Bey

Muhasebeci: Berberzade Hacı Ahmet Mahdumî Mehmet

Hacıbekirzade Ahmet Tacettin Bey

Şamdanzade Efendioğlu Mustafa Bey

Zaimzade Ferit Bey

Ağaoğlu Ahmet Efendi”²⁰.

Yukarıdaki liste incelendiğinde yönetimin detaylandırıldığı ve asıl üyelerin yer aldığı görülmektedir. Yedeklerin neden yazılmadığını açıklayıcı bir bilgi yoktur. Belki on günlük çalışma sonunda ancak asıl yönetim oluşturulmuş olabilir veya yedeklerde belirlenmiştir ama unutulmuştur. Yönetimde görev alan şahısların kâtip Habip Bey hariç diğerlerinin mesleği yazılmadığı gibi başka bilgilerde yer almamıştır. Fakat Sivrihisar

¹⁹ Umumî nüfus tahriri, s. VIII.

²⁰ 28 Eylül 1930 tarihli SCF İl başkanlığından SCF Genel Sekreterliğine gönderilen yazı.

SCF yönetimi ile ilgili yine CHF'nin İl Müfettişi vekillerinin raporlarına yansımış, devletin arşivlerinde yer almış oldukça manidar ve detaylı bilgiler mevcuttur. Bu raporda yer alan bilgiler şu şekildedir:

Reis: Çamzade Mustafa Efendi

Mustafa Efendi 30 yaşında olup ilkokul mezunudur. Sivrihisar'ın Çubuk Mahallesiindedir. Eski milletvekillerinden Çamzade Mehmet Efendinin oğludur. Yün, Tiftik, Afyon Tüccarıdır. Tefecilik, faizcilik ile meşguldür. SC'ye girişi bilgi ve samimi kanaatinden değil, eski iş ortağı ve mevcut yönetimden memnun olmayan Bekir Beyzade İbrahim Beyin teşvik ve tahriki ile girmiştir. Kendisi muhafazakar olarak bilinir.

Aza(Kâtip): Hacı Bekir Oğlu Habip Efendi

1316 (1898/1899) doğumludur. Medrese eğitimi yapmıştır. Şer'i Mahkeme Kâtipliği yaparken, bu mahkemeler kaldırılınca mahkeme başkâtipliğine nakledilmiştir. Üç ay öncesine kadar Adliye Başkâtibi iken, bu sayede bir kaç yıl içinde 18000 liralık serveti olmuş ve Adliye Müfettişliğinin soruşturması üzerine görevden uzaklaştırılmıştır. Şimdi fazicilikle meşgul olup, vatandaş kendisinden nefret ettiği bir şahıstır. SCF'ye iyi niyetle girmiş değildir. Kendisini işten çıkarttıran CHF Kaza yönetimine muhalefet yapmak için SCF'ye girmiştir. Geri fikirli birisidir.

Aza (Muhasebeci): Berberzade Mehmet Efendi

Mehmet Efendi Cumhuriyet mahallesinden, 1319 (1901/1902) doğumlu ilkokul mezunu birisidir. Hırdavatçı çıraklığı yapmaktadır. Babasının yanından ve hırdavatçı dükkanından kovulmuştur. Hırdavatçı tüccarı, tefecilik de yapan muhafazakar bir insandır.

Aza: Hacıbekirzade Ahmet efendi

Ahmet Efendi 28 yaşında olup çiftçilik yapmaktadır. Hırsız, borçlu ve iflas etmiş bir insandır.

Aza: Şamdanzade Mustafa Efendi

Mihalıççık Kazasının İki Zafer Karakol Komutanı iken rüşvet yemekten dolayı altı aya mahkum edilmiş ve bu süresini hapiste tamamlamıştır. Şu anda dilekçe yazıyor(arzuhalci), ayyaş olup memlekette hiç bir mevkisi, değeri yoktur.

Aza: Berber Ağa Oğlu Ahmet

Ahmet Efendi 25 yaşında olup okuma yazması yoktur. Yalancılıkla meşgul olup, şehirde hişbir mevkisi yoktur.

Aza: Zaimzade Faik efendi

Faik Efendi ilkokul mezunu olup 25 yaşındadır. Müflis ve dolandırıcı birisidir. Bu haliyle bile Ziraat Bankasından para alamadığından şikayetçidir.

Aza: Mehmet Efendi Oğlu Ahmet Efendi

Ahmet Efendi Demirci Mahallesindedir. İlkokul mezunudur ve çiftçilikle uğraşmaktadır. 1314(1896/1897) doğumlu olup Türk Ocağı Başkanlığı yapmaktadır. Halk Fırkası tarafından belediye encmenliğine aday gösterildiği halde, Serbest Cumhuriyet Fırkası adına belediye başkanı olma hırsı nedeniyle bu firkaya geşmiştir.

Aza: Mehmet Efendi Oğlu Mustafa Efendi

Mustafa Efendi 1305 (1887/1888) doğumlu, İlkokul mezunu olup Gedik Mahallesindedir. Daha önce karakol komutanlıklarında bulunmuştur. şu anda dilekçe yazıcılığı (arzuhalci) yapmaktadır. Kötü bir ad sahibi ve karakersizdir.

Aza: Hasan Efendi Oğlu Ferit Efendi

Ferit Efendi 1319 (1901/1902) doğumlu, Yenice mahallesinde oturan, çiftçilikle uğraşan, ilkokul mezunu, aklı başında bir insandır. Tecrübesiz biridir. Ticaret ve ziraat işleri kötü gittiğinden, işi politikaya dökmüştür.

Aza: Hacı Mehmet Oğlu Ahmet Efendi

1316 (1898/1899) doğumlu, Kuledibi mahallesinden, ilkokul mezunu, mesleği berberdir. Aç göz llğ ile tanınır. Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimine kızgınlığı olduğundan SCF'ye girmiřtir²¹.

Yukarıdaki SCF Sivrihisar yöneticileri ile ilgili bilgiler ışığında bazı tespit ve değerlendirmeler yapmak mümkün olacaktır.

İlk yapılacak tespit kaza yönetiminin tamamının bir kişi fazla olsa da yazılmış olmasıdır. Her ne kadar yedekler ayrılmamışsa da son dört kişiden cnn yedek ye olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar şunlardır;

²¹ BCA, Katalog Numarası: 490.01.286.1149.1

Aza: Mehmet Efendi Oğlu Ahmet Efendi

Aza: Mehmet Efendi Oğlu Mustafa Efendi

Aza: Hasan Efendi Oğlu Ferit Efendi

Aza: Hacı Mehmet Oğlu Ahmet Efendi

Yedek üye olarak tahmin edilen bu dört kişiden birisi, büyük bir ihtimal görev değişikliği sonrası göreve gelmiş olmalı.

Dikkat çeken bir husus da başkan, sekreter ve muhasebeci olan şahıslar hakkında iki defa rapor hazırlanmasıdır. Bu şahıslarla ilgili ikinci raporda daha fazla bilgi verilmiştir. Hatta bazı bilgiler bir öncesi bilgilerle çelişmektedir. Örneğin parti muhasibi Mehmet Bey için ilk raporda, “ Hırdavatçı çırağı” bilgisi yer alırken sonrakinde “ Hırdavat Tüccarı” yazılmıştır.

SCF Sivrihisar yöneticileri için; yalancı, şahsiyetsiz, karakersiz, ayyaş, gerici, aç gözlü, hırsız, rüşvetçi, faizci-tefecı, dolandırıcı gibi kavramlar kullanılmıştır. SCF yönetiminin tamamının, Sivrihisar halkı tarafından seilmeyen, nefret edilen insanlar olarak tanımlanması yüzde yüz doğruyu yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Mutlaka içlerinde kötü hal ve kişilik sahibi insanlar vardır. Ama hepsinin böyle olması düşündürücüdür. Bu durum siyasî rekabetin doğru ve objektif olmayı nasıl zorlaştırdığını hatta sınırı aştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Sivrihisar yönetiminin yaş ortalaması bakımından genç olduğu, eğitim seviyesi bakımından ilkokul mezunu ağırlıklı olduğu görülmektedir. Özellikle yönetimdeki başkan, sekreter ve muhasebe görevini üstlenenler başta olmak üzere, yönetimdekilerin çok farklı amaçlarla SCF’ye girdikleri yazılmıştır. Bu amaçlar; bir başkasının yönlendirme ve kandırması ile, Sivrihisar CHF yönetimine olan kırgınlık ve intikam alma arzusuyla, ticari işlerinin iyi gitmemesi, iflas etmiş olma nedeniyle, siyasî hırs ve istekler olarak yazılabilir.

SCF Sivrihisar yönetiminde yer alanlar hakkında bu kadar olumsuzluğun yazılıp CHF Genel Merkezine gönderilmesi, yeni kurulmuş bir partiye halkın bu kadar ilgi göstermesini özellikle de belediye seçimlerinde oy verme arzularının gerçek nedenlerini gölgelemek olabileceği gibi, bilhassa CHF’nin kendi parti teşkilatlarının ve yetkililerinin yanlışlarını, başarısızlıklarını da göz ardı etmek olarak da yorumlanabilir.

ESKİŞEHİR 'DE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

1930 Eylül ayında yapılan belediye seçimleri Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu seçimleri önemli kılan, ilk defa iki partinin seçime katılması ve çok çekişmeli bir seçim yaşanmasıdır. Vatandaş CHF dışında ilk defa bir başka parti adaylarını da tercih edebileceği bir ortama kavuşmuştur. Yine bu seçimleri daha önemli kılan bir başka özelliği ise kadınların belediye encümen adayı olma ve oy verme hakkına ilk defa bu seçim öncesi kavuşmuş ve bu haklarını ilk defa kullanmış olmalarıdır. Kadın, erkek eşitliğinin önemli adımlarının biri olan seçme seçilme hakkının 1930 belediye seçimlerinde ilk pratiği ve tecrübesi yaşanmıştır. 1930 belediye seçimleri bütün bir ülke genelinde seçmenler arasında, yerel ve ulusal basında ve TBMM'de tartışma konusu olmuştur.²²

Ülke genelinde yaşanan heyecan ve sorunlar Eskişehir ve çevresinde de yaşanmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi Eskişehir belediye seçimleri de SCF belgelerine, iktidar partisi CHF'nin ve devletin resmi belgelerine, yazışmalarına yansımıştır.

Seçimlerle ilgili ilk bilgi 18 Eylül 1930 tarihli Niğde Milletvekili Ali Galip Beyin Ali Fethi Bey'e yazdığı mektuba şu ifadelerle yansımıştır:

"...Bu ocağın teşkilini müteâ'kib belediye intihâbâtına iştirâki kararlaştırarak bir gecede nâmzetlerini(aday) tespiti ve dün nâmzedler listesini tab' edirerek halka tevzi'e(dağıtma) başlamıştır.

Halk; listelerimizi hevâhesle almakta ve birçokları bizzât mürcaat ederek yüzlerce nüsha çekip ve tevzi'âtı mahzuniyetle deruhde etmekte idiler..."²³.

Görüldüğü gibi Eskişehir'de SCF parti teşkilatı kurulur kurulmaz hemen belediye encümen adayları belirlenip halka liste halinde ulaştırılmıştır. Asıl dikkat çeken husus vatandaşın bu listeleri almakta gösterdiği istekle beraber, kendilerinin bu listeleri çoğaltarak insanlara ulaştırmaya çalışmalarıdır. Eskişehir'de de halk yeni kurulan muhalif partiyi bir alternatif olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Eskişehir'de SCF parti teşkilatının açılması ve aynı gün belediye seçimlerine katılacak adaylarını belirlemesi bürokratik yetkilileri hemen harekete geçirmiştir. Eskişehir SCF İl Başkanı Mehmet Ali Bey 18 Eylül 1930 tarihli İstanbul'a Ali Fethi Bey'e

²² Bu konuda daha geniş bilgi için; İhsan Sabri Bakaya, Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006.

²³ 18 Eylül 1930 tarihli Ali Galip Beyin, SCF lideri Ali Fethi Okyar'a yazdığı mektup.

gönderdiği telgrafta; oy vermenin 26 Eylül’de başlayacağı daha önce duyurulduğu halde bir hafta öne çekilerek 19 Eylül’de başlatılma kararının alındığını, kanuna aykırı olan bu durumun valilik ve İç İşleri Bakanlığına şikayet edildiğini bildirmiştir. Aynı bilgiler Niğde milletvekili Ali Galip Beyin mektubunda da yer almaktadır²⁴.

Yine belediye seçimleri ile ilgili olarak 3 Ekim 1930 tarihli Başbakanlık ve İç İşleri Bakanlığı’na gönderilmek üzere düzenlenmiş belgede; devam eden seçimlerin kanunsuz olduğu, seçim encümeninin okur yazar olmadığı, 28 kişiden oluşan seçim encümeninin, yani seçim işlerini yürütecek kurulun sayısının seçim kanununun istediği sayıda olmadığı, seçmene nüfus cüzdanı sorulmadığı ve mevcut olmayanların oylarının kullanıldığı, müfettişler gelene kadar seçimin durdurulması gerektiği istek ve şikayetleri yer almıştır²⁵.

Belediye seçimleri ile ilgili şikayetin bireysel olarak vatandaş tarafından da dile getirildiği görülmektedir. Ali Fethi Beye gönderilen bir telgrafta vatandaş; seçimler üzerindeki baskı ve tehdidin ortadan kaldırılması için hükümete müracaat edilmesini istemiştir²⁶. SCF lideri Ali Fethi Bey bu şikayete 8 Ekim’de verdiği cevapta; seçimlerle ilgili şikayetlerin buldukları yerdeki Cumhuriyet Savcılığı’na yapılması gerektiğini bildirmiştir²⁷.

Eskişehir SCF İl Başkanlığı bütün bu yaşanan seçimle ilgili sorunları, kanunsuzlukları bir dosya halinde hem İçişleri Bakanlığı’na, hem Başbakanlığa hem de SCF genel merkezine göndermiştir. Oldukça geniş ve kapsamlı olarak hazırlanmış bu dosyada şu bilgiler yer almıştır:

Giriş kısmında seçimlerin kanuna uygun olmayarak devam ettiğini ve iptalini gerektiren hadiselerin yaşandığı vurgusu yapılmıştır. SCF yönetimi olarak yapmış oldukları tespitleri maddeler halinde şöyle sıralamışlardır:

1- Belediye kanunu gereğince seçim ilan edilen günde yapılır. Seçim kurulu Eskişehir’de 26 Eylül 1930 Cuma günü oy verme işleminin başlayacağını duyurmuştur. Fakat 18 Eylül 1930 günü SCF Parti teşkilatı kurulup ve seçimlere katılma kararını alması üzerine, SCF olarak seçimlere katılmamızı engellemek için, seçmen listelerine ihtiraz olmadığı bahanesiyle pek az insan tarafından okunan Sakarya Gazetesi’nde 19 Eylül 1930

²⁴ 18 Eylül 1930 tarihli telgraf.

²⁵ 3 Ekim 1930 tarihli imzasız ve mühürsüz belge.

²⁶ 5 Ekim 1930 tarihli İzmirli Alemdar Oğlu Refik tarafından gönderilen telgraf.

²⁷ 8 Ekim 1930 tarihli Ali Fethi Beyin İzmirli Alemdar Oğlu Refik Beye yazdığı cevap.

günü seçimlerin yapılacağı ilan edilmiştir. Böyle bir karar kanuna aykırıdır ve bir hafta önceye alınması seçimlerin düzenini bozmuştur. Bu gelişme nedeniyle 8400 olarak belirlenmiş seçmenin ancak 3000 kişisi oyunu kullanmış, 5400 kişi oy verme hakkından mahrum edilmiştir. Üç bin seçmenden 2200 kişi CHF'ye, 800 kişi ise SCF'ye oy vermiştir. Böylece CHF adayları kazanmış ve belediye meclisi onlardan oluşmuştur. Seçim sonuçlarının, yapılan hukuksuzluk yüzünden halkın seçime ilgi göstermediğini ortaya koyduğu gibi seçmenin üçte biri ile şehir meclisi oluşmuş ve memleket layık olduğu şekilde temsilden yoksun bırakılmıştır. Hatta seçmen listeleri kanun gereği belediye ve hükümet binalarının kapılarına, halkın görebileceği yerlere asılması, hangi mahallenin ne zaman oy vereceği de belirtilmesi gerekirken bunlar yapılmamıştır. Durumu incelemeye gelen İdare Müdürü Nafiz Beye durum iletilmiştir. Kısaca Eskişehir'de doğmuş, büyümüş oturan binlerce insan oy verme hakkından mahrum edilmiştir.

2- Devlet memurlarının seçimlere karışmaları, müdahale etmeleri yasak iken, Eskişehir Valisi İsmail Hakkı Bey seçim günlerini sandık başında geçirmiştir. Hatta Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticileri ile çok samimi ilişkileri olan Ağır Ceza Mahkeme Reisi Nail Bey seçimin ilk günü sandık başında durarak, halkın rahat bir şekilde oy vermesine manen engel olmuştur.

3- SCF'ye oy vermiş bir hanımefendinin oy pusulasını CHF oy pusulası ile değiştirirken suç üstü yakalanan ve polis tarafından tutanakla tespiti yapılan Mustafa Bey adındaki belediye memurunun, sandık başından uzaklaştırılması valilikten tekrar tekrar istenmesine rağmen dikkate alınmamış ve ilgili şahıs seçimle ilgili görevine devam etmiştir.

4- Eski harflerle (Osmanlı Türkçesi) devlet dairelerinde resmi yazıların yazılması yasak olmasına rağmen, İhsaniye Mahallesi seçim defterleri bu harflerle yazılmıştır. Mevcut durum şikayet edilince seçimin son günü defter ortadan kaybolmuştur. Bu durumu mevcut deftere imza atarak oy vermiş bir çok insanla ispatı yapılabilir.

5- Devlet memurlarının seçim işlerine karışmaları yasak olmasına rağmen bir çok belediye memuru ellerinde CHF aday listelerini halka dağıtmışlardır. Şikayet edilen bu olayı polis müdürü de bizzat görmüştür. Bu ve diğer olaylar memurların CHF lehine maddi ve manevi nüfuzlarını kullanarak seçime gölge düşürdüğüünün delilidir.

6- Halk Fırkası'na mensup Seçim Kurulu üyelerinin yüzlerce defa, SCF'ye oy vermek için müracaat eden seçmenlere defterde isminiz yoktur diyerek oy vermelerine engel olmuştur. Eskişehir Valisi İsmail Hakkı Bey, SCF temsilcilerini bu yapılanlara ve diğer yapılanlara şahit olmamaları için polis kuvveti ile seçim salonundan dışarı çıkartmıştır. Fakat CHF mutemedi ve mensuplarının hanımları yakınları hiç bir görevleri olmamalarına rağmen seçimin ilk gününden son gününe kadar sandık başında durmalarına hiç bir müdahalede bulunmamıştır. Vali bey bütün gücünü SCF aleyhine kullanmıştır.

Eskişehir Valisi İsmail Hakkı Bey seçim devam ederken CHF mutemedi Osman Bey de yanına alıp "Şimendifer Fabrikası" na giderek Fabrika müdür yardımcısı Mehmet Ali Bey ile görüşmüş ve oradaki oy sahiplerine nasihatta bulunmuştur. Yine bir öğretmeni görevinden almakla tehdit etmiştir.

7- Halk Fırkası yetkilileri bütün yapılanlara rağmen halkın SCF'ye oy vereceklerini anlayınca; daha önce hükümet memurlarına Hürriyet Ve İtilaf hesabından hakaret ve tehdit fiillerinde bulunmuş, polis kayıtlarında mevcut sabıkalı Sepetçili Avni isimdeki bir suçluya çete kurdurarak SCF mensuplarına saldırtarak kafalarını kırdırtmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken telefonla defalarca çağrılmasına rağmen vali olay yerine gelmemiş ve tarafgirliğini ortaya koymuştur. Ortada hiç bir sebep yokken, oy verme işlerinin yapıldığı bina etrafına polis, jandarma ve hatta kolordudan süngülü asker yığmıştır. Bu ortam halkın serbestçe oy vermesine engel olmuştur.

Eskişehir'de irtica ve komünizm propagandası yapılmamasına rağmen, yayımlanan bir beyannâme ile halk siyasî haklarını kullanmaya çalışırken çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Hatta vatana ihanet suçu ile tehdit edilmiştir. Bu atmosfer şartlarında seçmen sayısı 12000 olmasına rağmen seçmen cetvellerine 8400 kişi yazılmış ve bunlarında 3000'ni oy hakkını kullanabilmiştir.

8- Seçim kanunu gereğince, seçim devam ettiği son güne kadar seçmen listeleri seçim salonunda asılı bulunması gerekirken, seçimin ikinci günü kaldırılmıştır.

Bütün bu sayılan sebeplerden dolayı SCF yönetimi seçimin iptalini istemiştir²⁸.

Eskişehir SCF yönetiminin hazırlamış olduğu belediye seçimleri ile ilgili iddiaların, hükümet veya iktidar partisi tarafından doğrulanması mümkün değildir. CHF

²⁸ 30 Ekim 1930 tarihli Eskişehir SCF İl Başkanlığı'ndan gönderilen dosya.

milletvekillerinin hazırlamış olduğu raporda ise belediye seçimleri ile ilgili değerlendirme şöyle yapılmıştır:

“..Belediye intihbâtında Serbest fırkaya rey verilmesini, Serbest Fırka kazanırsa (Şekerin okkası 10 ekmeğin okkasını 5 kuruşa tenzil edileceği) vaadedilmiş. İntihâb sandığının kapanmasından sonra reyini vermekte ısrar eden bir kadına;

_ Valide artık olmaz sandık kapandı denmiş. Kadın;

_ Ey vah desenize bu sene de vergi vereceğiz, demiştir.

.....Belediye intihabâtında Serbest Fırka %25 nisbetinde rey almıştır. Kadınlar %60 nisbetinde iştirak etmiştir.

Alınan tedâbir sayesinde şimendifer amelesi gürültülerden uzak bırakılmış, tayyare makinistleri arasında Bolşeviklik propogandası yapanlar hatta Kızıl Eskişehir namında başlığı İstanbul’da yapılmış makine ile yazılı bir gazete de çıkarılmış..”²⁹.

Eskişehir SCF yönetiminin iddiaları dikkate alındığında bu kadar da olmayacağı düşünülebilir. Fakat Türkiye genelinden hemen hemen aynı şikayetlerin parti genel merkezine ve kanunen yetkili birimlere yapılmış olması düşündürücüdür. Bütün bir ülke o günkü iletişim ve ulaşım şartları dikkate alınırca, benzer olayların yaşanması ve dile getirilmesi mümkün değildir. Ancak olaylar parti taraftarlığı duygusuyla abartılmış olabilir.

Eskişehir SCF yönetimi Eskişehir’de irtica ve komünist propagandası olmadığını yazmalarına karşın CHF raporunda özellikle demiryolu ve uçak işçi ve teknik elemanları arasında Bolşeviklik propagandası yapıldığı ve “Kızıl Eskişehir” adında bir gazetenin çıkarıldığı bilgisi yer almıştır. Yine CHF raporunun devam eden kısmında Eskişehir merkez ve kazalarında çeşitli tarikat şeyhlerinin bulunduğu ve faaliyet gösterdikleri bilgisi de mevcuttur.

²⁹ BCA, Katalog Numarası: 490.01.724.478.1.

SONUÇ

SCF kurulur kurulmaz Türkiye genelinde görmüş olduğu ilginin Eskişehir’de de yaşandığı anlaşılmaktadır. SCF kurulduktan 36 gün sonra Eskişehir’de parti teşkilatının kuruluşu gerçekleşmiştir. İl teşkilatının oluşumundan sonra kaza teşkilatları kurulmuştur. Aslında SCF mahalle ve köylerde de teşkilatlanma kararı almıştır. Birçok ilde bu anlamda teşkilatlanma yapılmıştır. Ama Eskişehir köy ve mahalleleri ile ilgili bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Bu düzeyde bir yapılanmaya fırsat bulunmamış olabilir.

Eskişehir ve kazalarında Kurulan SCF’nin yönetiminde görev alan insanların büyük bir çoğunluğunun tarım, ziraat ve ticaret erbabı olduğu görülmektedir. Toplumun diğer meslek gruplarından insanların da görev aldığı tespit edilmiştir. Hükümet politikalarından memnun olmayanlar, ekonomi bunalımından en fazla etkilenenler SCF’yi bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir.

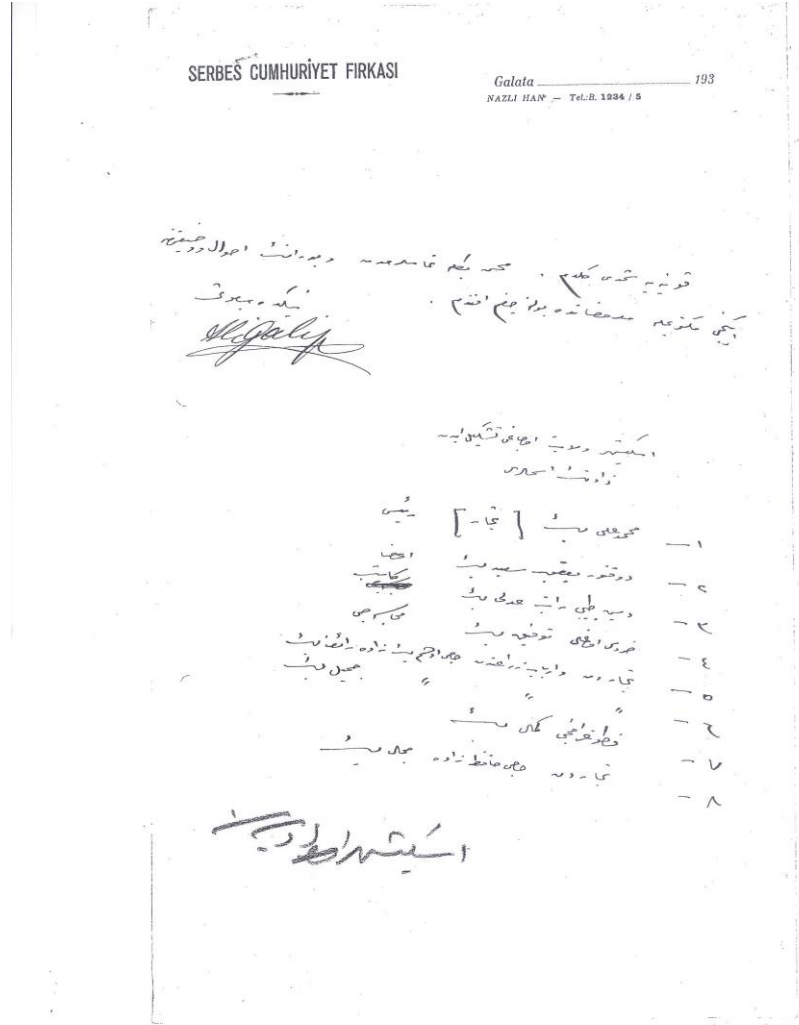
İktidar partisi ve İç İşleri Bakanlığı muhalif partiyi hiç vakit geçirmeden takibe almıştır. Yaptıkları araştırma ve incelemelerde Eskişehir SCF yönetiminde görev alan insanların tamamına yakınının olumsuz karakter, şahsiyet ve alışkanlık sahibi olduklarıdır. CHF’lilere göre SCF yönetiminde hiç de iyi adam yoktur. Bu tespitte oldukça manidardır.

1930 belediye seçimleri Eskişehir’de de tartışmalı ve iddialı geçmiştir. SCF yöneticileri yapılan kanunsuzlukları ilgili makamlara ve partilerinin genel merkezine örnekleriyle sunmuşlardır. Bu yazılanlardan özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının başında bulunan yetkili şahıslar başta olmak üzere devlet memurlarının SCF aleyhine bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları ise bu iddiaları yalanlamış veya yazdıkları raporlarda hiç yer vermemişlerdir.

1930 belediye seçimlerini önemli kılan özelliklerinden biri, ilk defa kadınların bu seçimlere seçme ve seçilme hakkına sahip olarak katılmalarıdır. CHF raporuna göre Eskişehir’de kadınların seçime katılma oranı %60’dır. Bu oran o günkü şartlarda gayet yüksek olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda kadınların siyasî haklarını kullanmadaki arzularının yüksek olduğunu da göstermektedir.

Yine CHF raporundan Eskişehir’de demiryolu işçilerine yönelik İstanbul’dan destekli “*Kızıl Eskişehir*” adında bir gazetenin çıkarıldığı öğrenilmiştir. Eskişehir’in 1930’lu yıllarda “Sakarya” adlı yerel bir gazetesi de vardır. Bu gün halen yayın hayatına aynı isimle devam etmektedir.

Bu çalışma Ali Fethi Okyar'ın SCF özel arşiv belgeleri ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ışığında yapılmıştır. Konuyla ilgili diğer çalışmalara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ikinci muhalefet partisinin yerel anlamda nasıl örgütlendiğini, hangi şartlarda çalıştığını ve belediye seçimlerinin nasıl cereyan ettiğinin ortaya koyması bakımından önemlidir.

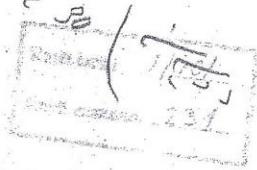
SCF Eskişehir il yönetimi ile ilgili belge

Katip umumilige
Katip umumilige

Efendim
Efedim

Sivrihisarkaza ocagi aşağıde isimleri yazılı zevattan teşşekül etmiştir

reis, ÇAMzade mustafa ismet bey
Ktip ..Dava vekili habip ..
Muhasebeci..Berber zâde naci Ahmet mahdumi Mehmet
Hacibekirzade Ahmet taceddin bey
şandan zâde ef.öglü mustafa bey
Zaim zâde ferit bey
Aga öglü Ahmet ef..

Kayıt tarihi 1/10/50
Kayıt numarası 230

Eskişehir

KAYNAKÇA

Arşivler

- Ali Fethi Okyar Özel Arşivi
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi TBMM Esami Defteri Devre 3 İçtima 4, TBMM Matbaası, 1930 Ankara.

Kitap ve Makaleler

- Ali Fethi Okyar, Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?, İstanbul 1987.
- Barış Ertem, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Liberal Republican Party As A Political Opposition Experiment*, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr> Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2010.
- Baskın Oran, Türk Dış Politikası, , Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 249-250.
- Dursun Ali Akbulut, Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri ve İnkılâba Karşı Tepkiler, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.
- Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.
- İhsan Sabri Balkaya, Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006.
- Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- İhsan Ş. Kaymaz, Şeyh Sait Ayaklanmasında İngiliz Parmağı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Lord Kinnross, (Çev. Necdet Sander) Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Kasım 2007.
- Murat Koraltürk (yay.hazır), Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları- Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi, I.cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2007.
- Osman Okyar - Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.
- Umumî Nüfus Tahriri, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 27 Teşrinievvel 1927, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1929.